

DIDŽIOSIOS ARMIJOS BELAISVIAI VILNIAUS GUBERNIJOJE 1812–1813 METAIS

Prof. dr. Virgilijus Pugačiauskas
Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija

1812 m. Prancūzijos–Rusijos karo, užimančio itin svarbią vietą tarp kitų XIX a. pradžios karų, istoriografija, taip pat ir lietuviškoji, gana turtinga ir gausi. Tiesa, kalbant apie pastarąją, reikėtų pažymėti, kad Didžiosios Armijos belaisvių tema joje iki šiol nenagrinėta, nors kaimyninių šalių (Lenkijos, Rusijos, Baltarusijos) istorikams 200 karo metinės tapo stipriu postūmiu plėtoti šiuos tyrimus. Šiuose darbuose dažniausiai nagrinėjamos temos, susijusios su Didžiosios Armijos belaisviais Rusijos imperijos teritorijoje: jų skaičius ir suėmimo aplinkybės, Rusijos imperijos valdžios dokumentai, reglamentuojantys belaisvių laikymo tvarką, belaisvių išlaikymo ir perkėlimo į vidines Rusijos gubernijas ypatumai, pabėgimo atvejai, bausmės, mirusiųjų skaičius ir mirties priežastys, gyvenimo kasdienybė ir t. t.¹

Didžiosios Armijos belaisviai Rusijos valdžiai tapo tiek karine, tiek socialine ekonomine problema, kadangi jos kariuomenės, kuri karo

¹ Nieuważny A., Polscy jeńcy w Rosji 1812–1815. Co wiemy? *Przegląd Historyczny*, t. 105, 2014, zeszyt 4, s. 584–600; Самович А. Л., *Военнопленные наполеоновских войн в западных губерниях России*, Минск, 2008, с. 85; Цынкевич А., *Содержание военнопленных армии Наполеона на территории Беларуси: финансово-экономический аспект*, Журнал международного права и международных отношений, 2013, № 1, <http://www.evolutio.info/content/view/2031/232/>; Сироткин В. Г., *Судьба пленных солдат и офицеров Великой Армии в России после Бородинского сражения*, http://www.museum.ru/museum/1812/Library/Borodino_conf/2000/Sirotkin.pdf; Бессонов В. А., Численность военнопленных 1812 года в России, Отечественная война 1812 года. Источники. Памятники. Проблемы: Материалы X Всероссийской научной конференции, Москва, 2002, с. 18–38 arba <http://adjutant.ru/captive/bes05.htm>; Бессонов В. А., Миловидов Б. П., *Польские военнопленные Великой армии в России в 1812–1814 гг.*, <http://adjutant.ru/captive/bes06.htm>.

veiksmus perkėlė už imperijos ribų, užnugaryje, įvairiais skaičiavimais, liko 100–200 tūkst. karių². Rusų istoriko Vitalijaus Besonovo naujausi tyrimai rodo, kad 1812 m. į nelaisvę pateko apie 110 tūkst. Didžiosios Armijos belaisvių, iš jų iki 1813 m. pradžios mirė daugiau kaip 60 tūkst.

Lietuvos laikinosios vyriausybės komisijai pavaldžioje teritorijoje, arba, kaip rašoma rusų valdžios dokumentuose, „lietuviškose gubernijose“, per kurias traukėsi Didžioji Armija, 1812 m. buvo gana daug belaisvių: Minsko gubernijoje – 3597, Gardino gubernijoje – 2900, Vilniaus gubernijoje – daugiau kaip 15 tūkst.³ Be abejo, toks skaičius belaisvių kėlė Rusijos valdžiai daugybę įvairiausių problemų: logistinių, finansinių, saugumo.

Šio straipsnio tikslas – išnagrinėti Didžiosios Armijos belaisvių padėtį Vilniaus gubernijoje 1812–1813 m.

BELAISVIAI 1812-AISIAIS – TRAGEDIJOS MASTAS IR APLINKYBĖS

1812 m. gruodžio pradžioje Didžiajai Armijai artėjant prie Vilniaus, į rusų nelaisvę patekusių karių skaičius smarkai išaugo. Tai byloja ir karių dalinių vadų ataskaitos. Generolas majoras Jefimas Čaplicas raportavo, kad Smurgainyse į nelaisvę pateko apie 3 tūkst., vėliau – dar 2 tūkst. priešininkų. Generolas grafas Piotras Vitgeišteinas pranešė apie bavarų dalinio suimtus 126 karininkus ir 2024 eilinius, taip pat keletą suimtų Nemenčinėje, o generolas Matvejus Platovas nurodė, kad Panerių kalvose suėmė generolą Juozapą Serantą (Joseph Serrant, 1767–1815), 30 karininkų ir daugiau kaip 1 tūkst. eilinių⁴.

² Kukiel M., *Wojna 1812 roku*, Kraków, 1937, t. 2, s. 499; Кутузов М. И., *Сборник документов*, Москва, 1955, т. 4, ч. 2., с. 617, № 619.

³ Vitebsko gubernijoje buvo 3134 belaisviai (6 generolai, 23 karininkai, 302 puskarininkiai, 2803 eiliniai), Mogiliovo gubernijoje – 1268 (7 karininkai, 98 puskarininkiai, 1163 eiliniai). Бессонов В. А., Численность военнопленных 1812 года, http://www.reenactor.ru/ARH/PDF/Milovidov_02.pdf

⁴ Журнал военных действий с 26 ноября до 1 декабря, Кутузов М. Н., *Сборник документов...*, p. 490–492.

Oficialiais Rusijos karinės vadovybės duomenimis, 1812 m. Vilnius tapo Didžiosios Armijos belaisvių susitelkimo vieta, nes mieste gruodžio 10–14 d., t. y. jį užėmus, pasak Rusijos kariuomenės vado feldmaršalo kunigaikščio Michailo Golenyščevo-Kutuzovo, į nelaisvę pateko 7 generolai*, 242 karininkai, 9517 kareivių. 5 319 sergančių ir sužeistų karių rasta karo ligoninėse, bažnyčiose ir vienuolynuose. Tačiau šį, nors ir oficialų, skaičių galima drąsiai vertinti kaip labai apytikslį, kadangi minėtame rašte imperatoriui Aleksandrui I kariuomenės vadas pažymėjo, kad „miesto apylinkėse renkasi daugybė belaisvių“⁵. Vėlesniame Golenyščevo-Kutuzovo pranešime imperatoriui Aleksandrui I apie belaisvių situaciją Vilniuje vėl pateikti panašūs skaičiai – apie 10 tūkst. sveikų ir 5 tūkst. sergančių belaisvių⁶.

Kaip žinoma, sergančių ir sužeistų karių dėl skubaus Didžiosios Armijos pasitraukimo nesugebėta evakuoti iš Vilniaus ligoninių, kaip, beje, ir surinkti po visą miestą išsibarsčiusių nusilpusių karių. Didžiosios Armijos karininkų ir karių atsiminimuose dažniausiai užsimenama, kad Vilniuje tomis dienomis liko „keletas generolų“, 200–300 karininkų ir apie 20 tūkst. karių⁷. Taigi galima konstatuoti, kad gruodžio mėn. vien tik Vilniuje į rusų nelaisvę pateko apie 20 tūkst. Didžiosios Armijos karių. Kitose Vilniaus gubernijos vietovėse belaisvių būta gerokai mažiau, pavyzdžiui, Ukmergėje – 26, prie Jurbarko – 8 karininkai ir 206 eiliniai, tačiau pagrindinėse priešininkų susidūrimo vietose Didžiosios Armijos belaisvius vėl skaičiuota tūkstančiais: nuo Vilniaus iki Kauno per tris dienas – 5 tūkst., iš jų 2 pulkininkai ir 160 žemesnio laipsnio karininkų, o pačiame Kaune – 80 karininkų ir apie 500 karių, neskaitant karo ligoninėse esančių ligonių⁸. 1812 m. gruodžio 29 d. Kaune rusų karinė valdžia

* Raimond Viviers de la Prade (1763–1813), Armand Lebrun de la Houssaye (1768–1846), Jean-Gaspard Normand (1772–1813), Frederic-François Guillaume de Vaudoncourt (1772–1845), Marie Xavier Joseph Lefebvre (1785–1812), Dominik Dziewianowski (1795–1827), Józef Zajączek (1752–1826).

⁵ Рапорт М. Н. Кутузова Александру I о захвате трофеев и пленных в Вильно, ten pat, p. 499–500; Iwaszkiewicz J., *Litwa w roku 1812*, Warszawa, 1912, s. 309; Pugačiauskas V., *Napoleonas ir Vilnius: karinio gyvenimo kasdienybės bruožai*, Vilnius, 2004, p. 106.

⁶ Kukiel M., *Wojna 1812 roku...*, t. 2, p. 472; Dundulis B., *Lietuva Napoleono agresijos metais (1807–1812)*, Vilnius, 1981, p. 132.

⁷ *Napoleono armija Lietuvoje, Prancūzų prisiminimai*, sud. Joseph Everatt, Vilnius, 2011, p. 117, 132, 145, 166.

⁸ Рапорт Литовскому военному губернатору, у д. Вилкомирского городничего, 25

suskaičiavo 1257 belaisvius⁹. Vilniaus gubernijoje paskutinį 1812 m. mėnesį belaisvių galėjo būti ne 15 tūkst., o per 25 tūkst.

1812 m. gruodžio mėn. Didžiosios Armijos belaisvių problema savo nuožiūra sprendė karinės valdžios atstovai. Tiksliau, užėmus Vilnių, 5 dienas belaisvių problema apskritai nebuvo sprendžiama ir tik į Vilnių atvykus kariuomenės vadui, feldmaršalui kunigaikščiui Golenyščevui-Kutuzovui, imtasi pirmųjų veiksmų. Gruodžio 13 d. atsišaukime Golenyščevas-Kutuzovas paragino Baltarusijos ir Lietuvos gubernijų gyventojus padėti surinkti besislapstančius Didžiosios Armijos belaisvius, kurių esą labai daug, pagal galimybes pamaitinti, duoti šiltų drabužių ir siųsti į apskričių ir gubernijų miestus. Taip pat pabrėžiama, kad už belaisvių slėpimą bus griežtai baudžiama pagal karo lauko įstatymus¹⁰. Gruodžio 17 d. ataskaitoje Rusijos imperatoriui kariuomenės vadas itin tikroviškai aprašė belaisvių padėtį mieste: „Neapsakomai didelis skaičius belaisvių viršija visas mūsų galimybes aprūpinti juos, bent iš pradžių, pagal poreikius ir tiesiog kaip to reikalauja žmoniškumas.“¹¹ Tuo metu Rusijos kariuomenės vyriausiasis medicinos inspektorius Jokūbas Vilje (1768–1854) informavo feldmaršalą Golenyščevą–Kutuzovą, kad būtina steigti Vilniuje ligonines kariams gydyti ir imtis spręsti Didžiosios Armijos belaisvių problemą¹². Po to išėjo naujas kariuomenės vado įsakymas, kuriame nurodyta „ypač kontroliuoti“ belaisvius, esančius Vilniuje, stengtis suvaldyti situaciją ir įkurdinti juos specialiai skirtose patalpose – numatyta tam tikslui panaudoti 20 pastatų¹³.

декабря 1812 года, *Виленский временник, Акты, издаваемые Виленскою комиссиею для разбора древних актов*, т. XXXVII, Вильна, 1912, с. 77–78; Из журнала о военных действиях с 1 по 6 декабря, Кутузов М. Н., *Сборник документов...*, р. 546; Журнал о военных действиях с 7 по 12 декабря..., *ten pat*, р. 602.

⁹ Военно-пленные Великой армии, *Виленский временник, книга V, Акты и документы архива Виленского и Гродненского генерал-губернаторского управления, относящиеся к истории 1812–1813*, Вильна, 1912, с. 27–28.

¹⁰ Dundulis V., *Lietuva...*, р. 132; Обращение М. Н. Кутузова. Кутузов М. Н., *Сборник документов...*, р. 557.

¹¹ Рапорт М. Н. Кутузова Александру I о улучшении положения французских военнопленных, *ten pat*, р. 527.

¹² Предписание М. Н. Кутузова начальнику главного штаба А. П. Ермолову 1812 г. декабря 7, *ten pat*, р. 557.

¹³ О числе военнопленных и о размещении их в Вильне, *Акты, издаваемые*

Minėtame rašte gruodžio 17 d. Golenyščevas-Kutuzovas atvirai pripažino dar vieną realiją: „Nuogus ir basus belaisvius apiplėšia kazokai ir kiti kareiviai, tačiau tokia yra įprasta karo realybė, kadangi jiems neuždrausti tai daryti, juolab žinant, kaip priešininkas elgėsi su mūsų belaisviais.“ Ir pagaliau pabaigoje konstatavo: „Šiandieninė belaisvių padėtis liudija, kad iš pradžių daugelis iš jų taps klimato ir šalčio aukomis ir užkirsti kelią šiai tragedijai mes neturime galimybių.“¹⁴

Iš tikrųjų 1812 m. paskutinėmis savaitėmis Didžiosios Armijos nusilpę, sušalę, stokojantys maisto ir drabužių, balansuojantys ties gyvybės ir mirties riba belaisviai buvo palikti likimo valiai, o dauguma priversti savo pastangomis kovoti su žiemiškais orais, kai beveik visą gruodį temperatūra naktimis nuolat buvo žemesnė nei 20 laipsnių. Daugelis jų pasiliko gatvėse prie laužų, kiti glaudėsi nekūrentose ir ankštose patalpose, bažnyčiose ir vienuolynuose tiesiog ant grindų. Į ypač sunkią padėtį pateko ligoti ir sužeisti belaisviai. Kiekvienas turėjo pasirūpinti savimi, pasak amžininkų atsiminimų, jie prašė išmaldos, šildėsi prie mėšlo krūvų, ieškojo maisto atliekų krūvose¹⁵. Analogišką belaisvių padėtį pirmosios dienomis ir savaitėmis matome rusų užimtame Kaune¹⁶.

1813 m. sausio 1 d., oficialiais rusų duomenimis, Vilniuje buvo ne 15 tūkst., o 7223 belaisviai (9 generolai, 1267 karininkai ir 5947 kareiviai)¹⁷. Taigi, galima konstatuoti, kad per tris gruodžio savaites vien tik Vilniuje mirė apie pusė belaisvių, t. y. ne mažiau kaip 7 tūkst. Vilniaus policmeis-

Виленскою комиссею..., p. 109.

¹⁴ 1812 декабрь 5. Рапорт М. И. Кутузова Александру I об улучшении положения французских военнопленных, ten pat, p. 527–528.

¹⁵ Journal des campagnes et blessures de Charles-François Minod, *Mémoires et lettres de soldats français*, Paris, 1999, p. 43; Дрейлинг И. Р., Воспоминания участника войны 1812 года, *1812 год: Воспоминания воинов русской армии*, Москва, 1991, с. 379; Sofija Tyzenhauzaitė, *Reminiscencijos*, Vilnius, 2004, p. 66–67. Nuo patirtų žaizdų mirė brigados generolas Josefas Lefebvras (Joseph Lefebvr, 1785–1812), maršalo Pranciškaus Josefo Lefebvro (François-Joseph Lefebvre, 1755–1820) sūnus. Palaidotas Bernardinų kapinėse. *Repertoire mondial des souvenirs napoléoniens*, Paris, 1993, p. 630–631; Pugačiauskas V., *Lietuva ir Napoleonas*, Vilnius, 2012, p. 22; Od Wilenskiego Klastorzu Karmelitów Bosych Prezor Xiędza Ludwika Gorbowskiego, *Акты, издаваемые Виленскою комиссею...*, p. 109.

¹⁶ Roku 1812. Wojna między Rosyją i Francją, *Kauno istorijos metraštis*, Kaunas, 2011, t. 11, p. 248–249.

¹⁷ *Военно-пленные Великой армии...*, p. 27.

terio Šlykovo duomenimis, iš miesto buvo išgabenta iki 14 tūkst. mirusiųjų – šiuo atveju įskaičiuoti ir žvūsieji, taip pat mirę iki miesto užėmimo¹⁸. Tokią tragišką situaciją, dėl kurios buvo begalė belaisvių aukų, iliustruoja konkretūs pavyzdžiai: Vilniuje gruodžio 9 d. Misionierių vienuolyne laikiną prieglobstį rado 400 pasiligojusių karių, iš jų daugiau kaip pusė per trumpą laiką mirė nuo nepriteklių, ligų ir šalčio¹⁹. Verkių rūmuose per 12 d. mirė 200 žmonių²⁰. Šv. Kazimiero bažnyčios vienuolyne mirusiųjų skaičius galėjo siekti 5 tūkst.²¹ Viurtembergiečiai iš 57 karininkų neteko 30, o iš apie 500 karių mirties išvengė 200²². Verkiuose veikusioje ligoninėje per gaisrą sudegė apie 500 ligonių, kuriuos, priartėjus rusams, paliko medicinos personalas²³.

Belaisvių padėtį dar labiau sunkino, kaip jau minėta, rusų karių elgesys, ypač kazokų, kurie neapykantą belaisviams reiškė atvirai priešišku elgesiu ir su jais susidorodami. Labiausiai nepasisekė Vilniuje Bazilijonų vienuolyne prieglobstį radusiems – jie buvo išmesti į gatvę, kad jų vietas užimtų sergantys ir sužeisti rusų kariai²⁴. Apie rusų elgesį su belaisviais Kauno bernardinų vienuolio, įvykių amžininko, atsiminimuose rašoma, kad „ką tik galėjo pyktis iškrėsti, tą jie kentėjo“, kazokai mušdavo rimbais, nuvilkdavo drabužius, naudavo batus, laikė baisiomis sąlygomis, leisgyvius išmesdavo iš ligoninių ir t. t.²⁵

Prie visų šių nepalankių išgyventi aplinkybių prisidėjo gruodžio

¹⁸ Об очистке города от мертвых тел людей и лошадей, *Акты, издаваемые Виленскою комиссией...*, p. 120–121.

¹⁹ О количестве оружия и больных в Миссионерском монастыре, ten pat, p. 113. Istorikas Marijanas Kukelis teigė, kad mirusiųjų skaičius siekė 9 tūkst. Kukiel M., *Wojna 1812 roku...*, p. 472.

²⁰ Anot amžininko, daugelis sužeistųjų prašė užbaigti jų kančias, *Journal des campagnes et blessures...*, p. 43.

²¹ Кудринский А., *Отечественная война 1812 года*, Вильна, 1912, с. 139.

²² *In Russland 1812*. Aus dem Tagebuch des württembergischen Offiziers von Yelin, 1910, s. 54.

²³ Frankas J., *Atsiminimai apie Vilnių*, Vilnius, 2001, p. 397, 411.

²⁴ Pugačiauskas V., *Lietuva ir Napoleonas...*, Vilnius, 2012, p. 227–228.

²⁵ Roku 1812. Wojna między Rossyą i Francyą, *Kauno istorijos metraštis*, Kaunas, 2011, t. 11, p. 248–249.

mėn. didžiausią mastą pasiekusi dėmėtosis šiltinės epidemija²⁶. Didžiulis žmonių, susibūrusių mieste, ir ligonių ligoninėse skaičius, daugybė mirties atvejų ir ribotos galimybės suteikti bent elementarias medicinos paslaugas ir greitai palaidoti mirusiuosius sudarė itin palankias sąlygas epidemijai plisti.

Rusijos valdžia, nurodžiusi, kad epidemijos kaltininkai yra „mieste besiblaškantys belaisviai“, bandė: 1. miesto pakraščiuose surasti patalpas, kuriose galima būtų sutalpinti daug žmonių; 2. surinkti mieste esančius belaisvius ir juos perkelti į šias patalpas; 3. uždrausti gyventojams laikyti namuose mirusiuosius ilgiau nei valandą, o jų drabužius liepti sudeginti. Tuo privalėjo pasirūpinti Vilniaus policija, vadovaujama policmeisterio Šlykovo²⁷. Tačiau įgyvendinti šiuos nurodymus nebuvo jokių galimybių, ypač rasti laisvų patalpų miesto prieigose. Policijos pastangomis nepavyko suvaldyti situacijos. Epidemijos mastas didėjo ir dėl prekybos mirusių nuo šios ligos drabužiais, kuo daugiausia vertėsi žydai²⁸.

Susitelkus dideliame skaičiui karių ir įsivyravus chaosui, miesto gyventojai baiminosi dėl savo gyvybių ir plėšimų, jie užsidarė savo namuose ir nieko į juos neįsileisdavo, kiti, naudodamiesi belaisvių bejėgiškumu, stengėsi įvairiais būdais iš jų pasipelnyti, tretieji buvo linkę pasirūpinti buvusiais sąjungininkais – suteikė jiems laikiną prieglobstį. Vilniuje dominikonų vienuolis kunigas Aloyzas Korzeniovskis globojo belaisvius²⁹. Vilniaus katedros prelatas Mykolas Dluskis suteikė materialinę pagalbą vienam aukšto rango prancūzų karininkui, kuriam pavyko pabėgti iš miesto. Apie tai vėliau sužinojo rusų valdžia ir dvasininką ištrėmė į Sibirą, Tobolsko miestą³⁰. Tiesa, įvykių amžininkų atsiminimuose apie

²⁶ Šiltinės epidemija mieste prasidėjo 1812 m. liepą ir tęsėsi iki 1813 m. gegužės, *Epidemija duru wysypkowego w roku 1812 i 1813*, Wilno, 1899, s. 2–4.

²⁷ О мерах против заразных болезней в Вильне, *Виленский временник...*, p. 114.

²⁸ Epidemija duru wysypkowego w roku 1812 i 1813..., p. 3–4, Korbut-Marciniak M., Stan zdrowotny mieszkańców Wilna w początkach XIX wieku, *Biuletyn historii pogranicza*, 2012, nr. 12, s. 21.

²⁹ Iwaszkiewicz J., *Litwa w roku 1812...*, p. 309.

³⁰ Moravskis S., *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje*, Vilnius, 1994, p. 38–39. Rusų valdžia prelato išsiuntimą pirmiausia aiškino tuo, kad tai padaryta dėl jo viešų kalbų – „niekieno neverčiamas pasakė itin priešišką Rusijai pamokslą“. Turimas omenyje pamokslas,

kazokų priešiškomą dažnai rašoma ir apie miesto gyventojų žydų nehumanišką elgesį su belaisviais, jų apiplėšinėjimą³¹. Besislapstantys Didžiosios Armijos kariai buvo išduodami rusams³². Taigi nemažai fiziškai ir morališkai palaužtų belaisvių negalėjo išgyventi dėl šalčio, brutalaus rusų karių elgesio ir ligų.

BELAISVIAI 1813-AISIAIS: MIRTYS, TREMTYS, LAISVĖ, LEGIONAI

Iš esmės tiktai 1813 m. pradžioje Rusijos imperijos karinės ir civilinės valdžios institucijos Lietuvos generalgubernatorius Aleksandras Rimskis-Korsakovas ir civilinis gubernatorius Aleksandras Lavinskis pradėjo aktyviau spręsti karo belaisvių klausimus. Pirmiausia juos bandė perkelti iš miesto centro į priemiesčius – įkurdinti vienuolyne prie Šv. Petro ir Povilo bažnyčios, Trinapolyje, Baltupiuose ir Verkiuose. Čia specialiai paskirti prižiūrėtojai atskyrė sveikus belaisvius nuo sergančių ir pastariesiems uždraudė išeiti iš patalpų. Belaisviai privalėjo gauti ligoninių policijos komiteto leidimą lankytis miesto viešose vietose. Verkių rūmuose

pasakytas Vilniaus katedroje Napoleono I vardinių proga, kuris vėliau buvo išleistas atskiru leidiniu. Duomenys apie išsiunčiamus asmenis, *LVI*A, f. 378, BS, 1813, b. 8, l. 137.

³¹ *Les Français en Russie. Souvenirs de la campagne 1812 et de deux ans de captivité en Russie par J. J. E. Roy*, 1896, p. 82, 87; In *Russland 1812...*, s. 42. Plačiau žr.: Гинзбург С., *Отечественная война 1812 года и русские евреи, 1812 год Россия и евреи*, Москва, 2012. Iš ponios Liuzos Fiusil atsiminimų, *Napoleono armija Lietuvoje...*, p. 151. Apie tai rašė net tie, kurie sugebėjo pasitraukti iš Vilniaus ir negalėjo stebėti to, kas vyko rusams užėmus miestą. Taigi, žinia apie tai plačiai pasklido tarp Napoleono karininkų ir karių. Iš generolo barono Marseleno de Marbo atsiminimų, ten pat, p. 146; Iš Hercogo Fezensaco atsiminimų, ten pat, p. 167; Iš chirurgo Dominyko Žano Larė atsiminimų, ten pat, p. 102; Iš Kapitono Žano Rošo Kuantjė užrašų, ten pat, p. 112; *Mémoires de chirurgie militaire, et campagnes du baron D. J Larrey*, Paris, 1817, p. 110; Labaume E., *Relation complète de la campagne de Russie en 1812*, Paris, 1820, p. 412–413; Frankas J., *Atsiminimai apie Vilnių...*, p. 396.

³² Moravskis S., *Keleri mano jaunystės metai...*, p. 38; Iwaszkiewicz J., *Litwa w roku 1812...*, p. 309.

įsikūrusios ligoninės administracija aprūpindavo belaisvius maistu, o vietos medikai kartu su prancūzų karo gydytojais juos gydė, atlikdavo operacijas, todėl mirtingumas gerokai sumažėjo³³. Miestiečiams buvo uždrausta priimti naujus belaisvius, kad ir kokio laipsnio jie būtų, o apie gyvenančius, ypač apie sergančius, liepta nuolat informuoti policiją³⁴.

Vilniaus gubernijos civilinės valdžios institucijos privalėjo vadovautis Sankt Peterburge reziduojančio policijos ministro generolo Sergejaus Viazmitinovo (1744–1819) nurodymais, savaime suprantama, prieš tai patvirtintais imperatoriaus Aleksandro I. Pirmieji 1813 m. sausio pradžioje pasiekę Vilnių įsakai reglamentavo belaisvių skaičiavimo tvarką. Po to ėjo įsakai dėl belaisvių skirstymo ir išlaikymo procedūrų, kuriomis, ministrų kabineto siūlymu, siekta taupyti išdo lėšas, skirtas jų išlaikymui. Nesigilinsime į visas biurokratinių procedūrų detales ir aptarsime tik esmines nuostatas.

1813 m. sausio 14 d. datuotame Policijos ministerijos rašte buvo pateiktos belaisvių priežiūros taisyklės. Belaisviai lenkai turėjo būti siunčiami į Kaukaze, Gruzijoje ir „ant Sibiro linijos“ veikiančius pulkus. Šis žingsnis aiškinamas siekiu mažinti belaisvių išlaikymo išlaidas ir išsaugoti savo rekrutus, kurie tarnaus daliniuose, veikiančiuose prieš prancūzus. Prancūzijos ir jos sąjungininkų pavaldinius, t. y. amatininkus (meistrus ir darbininkus), numatyta įdarbinti Sankt Peterburgo ir Uralo fabrikuose ir gamyklose, pasiūlius jiems tokius pat kaip ir vietos žmonėms mokamus atlyginimus. Vals tiečiams ketinta „pasiūlyti“ persikelti į Saratovo ir Jekaterinoslavo gubernijose kolonistų gyvenamas vietas, o vėliau numatyti galimybę leisti jiems įsigyti žemės, tačiau be išdo pagalbos. Kitiems, „turintiems tik karinio gyvenimo įgūdžių“, ketinta palikti belaisvio statusą ir išsiųsti juos įvairių atstatymo darbų dirbti Maskvoje ir kituose miestuose³⁵. Atkreipkime dėmesį, kad valstiečiams taikomas žodis „pasiūlyti“ teikė vilčių belaisviams disponuoti tam tikra savo ateities pasirinkimo perspektyva, tačiau ją siaurino belaisvių skirstymas pagal socialinį statusą (luomą) ir Rusijos realijos.

³³ *Journal des campagnes et blessures...*, p. 43; Кудринский О. А., *Отечественная война 1812 года...*, p. 144.

³⁴ О мерах против заразительных болезней в Вильне, *Акты, издаваемые Виленской комиссией...*, p. 124.

³⁵ Belaisvių priežiūros taisyklės, LVIA, f. 378, BS, 1813, b. 109, l. 7; *Военно-пленные Великой армии...*, p. 24–25; Бессонов В. А, Миловидов Б. П., *Польские военнопленные Великой армии...*, p. 2.

Iš šių nuostatų aiškėja dar vienas svarbus Rusijos valdžios siekis – Didžiosios Armijos belaisviai turėjo būti kuo skubiau siunčiami iš Vilniaus gubernijos į vidines imperijos gubernijas. Akivaizdu, kad didelė belaisvių, likusių teritorijoje, kurios dauguma gyventojų demonstravo palankumą Prancūzijos imperatoriui Napoleonui, kaip potencialiam krašto išvadotojui, koncentracija kėlė Rusijos valdžiai pagrįstų nuogaštavimų. Tai liudija nežinomo valdininko juodraštinė pastaba, kad „lietuviškose gubernijose, o ypač Vilniuje tebėra iki 5 tūkst. belaisvių, kuriuos laikyti „itin pavojinga“³⁶.

Vasario 16 d. iš Sankt Peterburgo atsiųstose papildomose taisyklėse nurodyta belaisvius karininkus skaičiuoti atskirai nuo eilinių, sudarant vardinius sąrašus ir nurodant jų tarnybos pulką. Eilinius skirstyti pagal kariuomenės rūšis – pėstiną, kavaleriją ir artileriją, taip pat pagal 17 „*nacyjam narodnym*“, paaiškinus, kad belaisviai iš tikrųjų turėtų būti atrenkami pagal „*nacyjam vojsk*“, t. y. italas, tarnavęs Prancūzijos pulke, būtų užrašomas kaip prancūzas³⁷. Taigi Rusijos imperijos valdžia Didžiosios Armijos belaisvius pirmiausia nusprendė perkelti iš buvusių LDK teritorijų į šalies gilumą, suskirstytus pagal įvairias karinės ir civilinės veiklos sferas.

Tuo pat metu buvo priimtas dar vienas sprendimas, kuriuo numatyta daliai belaisvių suteikti laisvę. Pirmiausia į šią kategoriją pateko Prūsijos karininkai ir kariai, kadangi 1813 m. sausio pradžioje Lietuvos generalgubernatorių Rimskį-Korsakovą pasiekė Sankt Peterburge parengtas įsakas iš Lietuvos gubernijų mažomis partijomis belaisvius, tinkamai aprūpintus drabužiais ir avalyne, siųsti į Rygą³⁸.

Pasižiūrėkime, kaip pavyko šiuos įsakymus įgyvendinti vietos valdžios administracinėmis priemonėmis. 1813 m. belaisvių skaičių labiausiai paveikė kelios aplinkybės: belaisvių mirtingumas, prasidėjęs jų perkėlimo į Rusijos imperijos gilumą procesas, be to, Vilnius tapo belaisvių, lydimų į Rusiją iš Europos kraštų, laikinuoju tranzito centru, o Kaunas ir Jurbarkas – tarpiniais punktais. Kita vertus, nederėtų pamiršti, kad nema-

³⁶ 1813 m. gegužės 6 d. raštas, *LVIA*, f. 378, BS, 1813, b. 109, l. 24–25.

³⁷ Policijos ministro Viazmitinovo 1813 01 04 raštas, *LVIA*, f. 378, BS, 1813, b. 109, l. 4; *Военно-пленные Великой армии...*, p. 22–24.

³⁸ Policijos ministro Viazmitinovo 1813 01 09 raštas Lietuvos generalgubernatoriui A. Rimskiui-Korsakovui, *LVIA*, f. 378, BS, 1813, b. 109, l. 9; Lietuvos generalgubernatoriaus A. Rimskio-Korsakovo 1813 01 24 raštas Vilniaus gubernijos civiliniam gubernatoriui, ten pat, l. 14.

žai Didžiosios Armijos karių buvo išsibarstę didelėje teritorijoje, laikinai radę prieglobstį pas gyventojus, ieškojo galimybių pasitraukti iš Rusijos. Dažnai jie patekdavo į nelaisvę, kai kurie – antrą kartą, dėl to keliskart buvo įtraukti į bendrą belaisvių skaičių.

Rusijos valdžios duomenimis, 1813 m. sausio mėn. pirmąją savaitę belaisvių sumažėjo iki 6034, o ligoninėse tuo metu susitelkė dauguma jų – 3926. Vasario 12 d. – 3929, o po 3 dienų – 3672 (5 generolai, 981 karininkas ir puskarininkis ir 2636 eiliniai)³⁹. Per pusantro mėnesio belaisvių sumažėjo 2362, t. y. maždaug trečdaliu. Tai lėmė vis dar didelis mirtingumas, juolab kad tuo metu belaisvių išsiuntimo procesas nebuvo tapęs nuolatinis. Rusų valdžios vesta belaisvių statistika, kuria tenka remtis nepaisant galimų netikslumų, liudija, kad sausio pirmąją savaitę mirė 189 karininkai ir 1167 eiliniai⁴⁰. Belaisvių mirtingumas stabilizavosi vasario mėn., kai per penkias paras mirė tik 18 karininkų ir 79 eiliniai⁴¹.

Remiantis pagrindiniais belaisvių politikos principus reglamentuojančiais dokumentais, Didžiosios Armijos belaisviai pradėti reguliariai siųsti kovo mėn., kai Vilniuje ir kitose gubernijos vietovėse padėtis stabilizavosi. Vilniaus gubernijos valdžiai buvo nurodyta siųsti į vidines gubernijas tik visiškai pasveikusius belaisvius⁴². Tą patį mėnesį Vilniaus komendantas Hovenas konstatavo, kad padidėjo pasveikusiujų skaičius⁴³. Tačiau daugumai ką tik pasveikusių ar pusiau pasveikusių ir šiek tiek sustiprėjusių morališkai ir fiziškai belaisvių leistos į ilgą ir varginančią kelionę reiškė dar vieną ekstremalų išbandymą. Iš Vilniaus belaisvių grupės, lydimos prižiūrėtojų, keliavo į Minską, Maskvą, Tverę, Vologdą, Rygą, Daugpilį, Mintaują, Memelį (Klaipėdą), Sankt Peterburgą.

Belaisviai į vidines Rusijos gubernijas keliavo paskirstyti įvairaus dydžio grupėmis nuo keleto iki kelių šimtų ir pavienių asmenų: į Minską buvo iš-

³⁹ Belaisvių duomenys, *LVIA*, f. 378, BS, 1813, b. 333, l. 5; Бессонов В. А., *Численность военнопленных....*, p. 35.

⁴⁰ Per savaitę išvežti iš ligoninių 5755 mirę belaisviai, *LVIA*, f. 378, BS, 1813, b. 333, l. 3, 10.

⁴¹ *Военно-пленные Великой армии....*, p. 29.

⁴² Rusijos kariuomenės generalinio štabo viršininko, generolo adjutanto Volkonskio 1813 02 14 raštas Lietuvos generalgubernatoriui A. Rimskiui-Korsakovui, *LVIA*, f. 378, BS, 1813, b. 109, l. 19.

⁴³ Vilniaus komendanto pulkininko Hoveno 1813 m. kovo mėn. raštas Lietuvos generalgubernatoriui A. Rimskiui-Korsakovui, ten pat, b. 32, l. 7.

siųsti 98 karininkai ir 100 karių, į Černigovą – 3 karininkai, kovo 18 d. – 100, kovo 28 d. – 154, 7 karininkai – į Sankt Peterburgą, 1 – į Rygą, 1 – į Kalugą⁴⁴.

Pažymėtina, kad į Rusijos gilumą valdžia pirmiausia stengėsi nedidelėmis grupėmis išsiųsti karininkus, ką liudija ir kovo 21–31 d. statistika, kai į Minską iškeliavo 181 karininkas, 3 karininkų žmonos ir vos 43 eiliniai⁴⁵. Jau kovą, t. y. po trijų mėnesių, Didžiosios Armijos belaisvių skaičiaus kaitos esmine priežastimi tapo nebe mirtys, o tai, kad jie buvo išsiunčiami kitur. Štai kovo 26 d. Vilniuje savo likimo laukė 2601 belaisvis⁴⁶. Palyginę su vasario 15 d. duomenimis matome, kad per pusantro mėnesio belaisvių masiškai nesumažėjo – tik apie pusę šimto. Galima konstatuoti, kad belaisvių išsiuntimas iš Vilniaus gubernijos pagrindinių miestų dėl vietos valdžios veiksmų vyko lėtai. Kitose gubernijos vietose belaisvių buvo mažiau nei tūkstantis – 768⁴⁷. Dauguma buvo susitelkę Kaune – miesto komendantas balandžio 12 d. suskaičiavo 545 belaisvius, t. y., palyginti su gruodžio 29 d. duomenimis, jų sumažėjo iki 712⁴⁸.

Pagrindinėmis priežastimis, dėl kurių Vilniaus gubernijos valdžiai nepavyko Didžiosios Armijos belaisvių išsiuntimo organizuoti taip, kad jis vyktų sparčiai, galima laikyti didelį skaičių sergančiųjų, taip pat finansines ir logistikos problemas: tūkstančiams belaisvių reikėjo išmokėti kelionpinigius, aprūpinti drabužiais ir avalyne pagal oro sąlygas (Vilniuje tam tikslui naudotos Didžiosios Armijos amunicijos sandėliuose buvusios uniformos)⁴⁹. Vilniaus komendanto Hoveno finansinės ataskaitos liudija, kad vien į Oriolą išsiunčiamiems 34 karininkams ir eiliniams buvo išmokėta 1880 rublių, o vėliau į Rusijos gilumą siunčiamiems belaisviams skirta 2400 rublių kelionpinigių⁵⁰.

Kaip jau minėta, lenkus – Varšuvos kunigaikštystės dalinių karininkus

⁴⁴ Vilniaus komendanto pulkininko Hoveno raštas, ten pat, b. 109, l. 36; Vilniaus civilinio gubernatoriaus Lavinskio 1813 03 raštai, ten pat, l. 36, 40.

⁴⁵ Belaisvių duomenys, ten pat, b. 333, l. 37.

⁴⁶ *Военно-пленные Великой армии...*, p. 29.

⁴⁷ Ten pat, p. 30.

⁴⁸ Vardinis belaisvių sąrašas, *LVIA*, f. 378, BS, 1813, b. 53, l. 105–113.

⁴⁹ Divizijos generolui – 8 rb, brigados generolui – 5 rb, karininkui – 2 rb asignacijomis, puskarininkiui – 50 kp, eiliniui – 5 kp. Belaisvių žmonoms numatyta mokėti jų vyrams skirtas sumas. *Военно-пленные Великой армии...*, p. 26–27.

⁵⁰ 1813 m. Vilniaus komendanto Hoveno ataskaitos, *LVIA*, f. 378, BS, 1813, b. 325, l. 1–3.

ir karius – buvo numatyta siųsti į Sibirą ir Kaukazą. Vilniaus gubernijoje lenkų belaisvių skaičius neturėjo būti ženklus dėl vienos priežasties – pagrindinės lenkų pajėgos traukėsi per Minsko ir Gardino departamento teritoriją. Istoriko Aleksandro Samovičiaus duomenimis, buvo išsiųsta apie 7 tūkst. lenkų⁵¹. Vilniaus gubernijoje jų skaičius greičiausiai neviršijo 1 tūkst. Nepaisant nurodymo siųsti lenkus į Kaukazą ir Sibirą, iš Vilniaus gubernijos 302 lenkai iškeliavo į Daugpilio tvirtovės statybą, tačiau komendanto pastangomis nustačius tikrąją tapatybę, juos nutarta iš ten išsiųsti⁵². 1813 m. pavasarį į Kauno karinio komendanto sąrašus pateko 27 lenkai⁵³. Taip pat per Vilniaus guberniją tranzitu keliavo lenkų belaisviai iš Varšuvos kunigaikštystės⁵⁴. Lenkų generolas Zajončekas Vilniuje gyveno gana laisvai, bet jį saugojo kazokų sargyba, vėliau generolas buvo išsiųstas į Rusiją, analogiškai pasielgta ir su generolu Dzievianovskiu⁵⁵.

Pastariesiems turėjo būti pritaikytas gruodžio 24 d. Vilniuje paskelbtas imperatoriaus Aleksandro I manifestas, užtikrinantis visuotinę amnestiją Lietuvos gyventojams, rėmusiems prancūzus, o pasitraukusieji privalėjo per du mėnesius grįžti į savo kraštą, priešingu atveju jų turtas turėjo būti konfiskuotas⁵⁶. Tačiau šio nurodymo praktinis įgyvendinimas nebuvo aiškus ir sklandus. Į Gardino gubernatoriaus paklausimą, ką daryti su lenkų belaisviais, tarp kurių, tikėtina, yra Lietuvos reguliariosios ir atskirų dalinių, taip pat tarnavusių Didžiosios Armijos daliniuose karių, iš ministrų kabineto atsakė taip: išsiųsti į Kaukazą ir Sibirą⁵⁷. Taigi jie turėjo būti prilyginti Lenkijos kunigaikštystės belaisviams.

Tačiau išvengti tremties į Rusijos gilumą daliai Lietuvos reguliariosios kariuomenės ir atskirų dalinių karininkams vis dėlto pavyko. Generalgu-

⁵¹ Самович А. Л., *Военнопленные наполеоновских войн...*, p. 51.

⁵² Rygos ir Kuršo generalgubernatoriaus P. Paulučio 1813 06 28 raštas Lietuvos generalgubernatoriui A. Rimskiui-Korsakovui, LVIA, f. 378, BS, 1813, b. 109, l. 128.

⁵³ 1813 m. iš Gardino ir Vilniaus gubernijų į Daugpilio tvirtovę išsiųsti 720 lenkų belaisvių vasaros viduryje iškeliavo į Kaukazą. Belaisvių vardinis sąrašas, ten pat, l. 105–113; Rygos ir Kuršo generalgubernatoriaus P. Paulučio 1813 07 27 raštas Lietuvos generalgubernatoriui A. Rimskiui-Korsakovui, ten pat, l. 149.

⁵⁴ Szumski S., *W walkach i więzieniach: pamiętniki z lat 1812–1848*, Wilno, 1931, s. 53.

⁵⁵ Ten pat, p. 56; Belaisvių duomenys, LVIA, f. 378, BS, 1813, b. 333, l. 37.

⁵⁶ Dundulis B., *Lietuva...*, p. 131.

⁵⁷ Самович А. Л., *Военнопленные наполеоновских войн...*, p. 50–51.

bernatorius Rimskis-Korsakovas patenkino Lietuvos kariuomenės kavalerijos inspektoriaus brigados generolo Juozapo Vavžeckio prašymą ir leido apsigyventi savo valdose, Niurkonių dvare, Upytės apskrityje, analogiško sprendimo sulaukė ir Tomas Mirskis. Kaip garantija buvo reikalaujama išlaisvinamojo asmens garbės žodžio ir giminių raštiško laidavimo⁵⁸.

Kaune buvo suimtas Rudolfo Tyzenhauzo artilerijos pulke tarnavęs Feliksas Jelskis, tačiau tolesnis jo likimas neaiškus⁵⁹. Vilniaus gubernijos gyventojus, tarnavusius eiliniiais Rusijos kariuomenėje ir dezertyravusius, Rusijos valdžia baudavo fizinėmis bausmėmis ir grąžindavo į tarnybą. Tarp tokių buvo ir tarnavusių Lietuvos reguliariosios kariuomenės daliniuose 1812 m.⁶⁰

Daugiausia Didžiosios Armijos belaisvių iš lietuviškų gubernijų iškeliavo į Daugpilio tvirtovės statybas. Ten reikėjo atsiųsti 2500 „sveikų ir patikimų“ belaisvių, kuriems už darbo dieną žadėta mokėti 15 kapeikų⁶¹. 1813 m. pavasarį ir vasarą iš Vilniaus gubernijos į Daugpilį buvo siunčiamos įvairaus dydžio grupės: balandžio mėn. iš Vilniaus – 150, iš Kauno – 120, gegužės mėn. iš Jurbarko – 79, gegužės–birželio mėn. iš Vilniaus – 1297 belaisviai. Taigi iš viso į Daugpilį buvo pasiųsta ne mažiau kaip 1646 belaisviai⁶². Liepos pradžioje Rygos ir Kuršo generalgubernatorius markizas Pilypas Paulučis (1779–1849) informavo Lietuvos generalgubernatorių, kad numatyta belaisvių skaičiaus kvota įvykdyta⁶³.

Vilniaus gubernijoje esantys belaisviai turėjo galimybę laisvai pasirinkti savo tolesnį likimą – stoti į kovai su Napoleonu skirtą legioną. Šiam sumanymui įgyvendinti labiausiai pasitarnavo vokiečių žemių (bavarų kavalerijos ir pėstininkų dalinių) kariai, kurie dar 1812 m. vasarą pateko į

⁵⁸ Lietuvos generalgubernatoriui A. Rimskiui-Korsakovui 1812 03 04 raštas, LVIA, f. 378, BS, 1813, l. 5; Generolo-adjutanto kunigaikščio Volkonskio raštas Lietuvos generalgubernatoriui A. Rimskiui-Korsakovui, ten pat, l. 32.

⁵⁹ Kauno komendanto Kempeno 1813 02 raštas, ten pat, b. 32, l. 1.

⁶⁰ Generolo Sinicino 1813 m. raštai, ten pat, b. 361, l. 4, 26.

⁶¹ Policijos ministerijos 1813 03–04 raštai, ten pat, b. 109, l. 43–44, 57–59.

⁶² Minsko gubernijos valdžia pasiuntė 700 belaisvių. Belaisvių, išsiųstų į Daugpilį, sąrašas, ten pat, b. 325, l. 6; 1813 04–06 raportai Viazmitinovui, ten pat, b. 109, l. 65, 103, 113, 121, 132.

⁶³ Rygos ir Kuršo generalgubernatoriaus P. Paulučio 1813 07 05 raštas Lietuvos generalgubernatoriui A. Rimskiui-Korsakovui, ten pat, l. 138.

rusų nelaisvę. Iš dezertyrų ir belaisvių kuriamame vadinamajame rusų ir vokiečių legione 1813 m. balandžio mėn. tarnavo 4254 kariai⁶⁴. Vilniuje esantys, pasak generalgubernatoriaus, „beveik visi“ vokiečių žemių belaisviai pareiškė norą stoti į šį legioną. Nuo balandžio 19 iki gegužės 10 d. į Tilžę buvo išsiųsti 2 generolai, 5 karininkai ir 356 eiliniai⁶⁵.

Rusijos valdžia taip pat planavo suformuoti legioną Oriole. Jo pagrindą turėjo sudaryti vokiečių žemių atstovai. 1812 m. lapkričio mėn. Aleksandras I nurodė Golenyščevui-Kutuzovui siųsti į Oriolą prancūzų, olandų ir italų tautybės belaisvius, kadangi tai „dabartinėmis aplinkybėmis atneštų naudos“, t. y. būtų išnaudota kaip politinė propaganda prieš Napoleoną⁶⁶. Gruodžio 21 d. kariuomenės vadas informavo imperatorių Aleksandrą I, kad jo įsakymas siųsti belaisvius į Oriole formuojamą svetimšalių legioną yra vykdomas – Vilniuje į jo gretas „stoja 3 tūkst. belaisvių ir jie aprūpinti darbužiais ir pinigais“⁶⁷. Tiesą pasakius, tomis dienomis, kai rusų valdžiai sunkiai sekėsi juos suvaldyti ir suskaičiuoti, juo labiau pasirūpinti tūkstantinėmis belaisvių miniomis, vargiai ar buvo įmanoma surinkti tokį išpūdingą skaičių, todėl feldmaršalas gerokai pagražino tikrovę, nors norinčiųjų tokiu būdu palengvinti savo tragišką likimą galėjo būti ištis nemažai⁶⁸.

Tai, kad gruodžio mėn. nepavyko organizuoti konkrečių darbų, liudija generolo leitenanto Piotro Konovnicino laiškas, kuriame Vilniaus generalgubernatoriaus klausiamo, kokių būdu būtų galima savanorius siųsti į Oriolą⁶⁹. Iš tikrųjų imperatoriaus nurodymas pradėtas vykdyti tik daugiau kaip

⁶⁴ Сироткин В. Г., Судьба пленных солдат и офицеров Великой Армии в России после Бородинского сражения, http://www.museum.ru/museum/1812/Library/Borodino_conf/2000/Sirotkin.pdf; Сироткин В. Г., Судьба французских солдат..., p. 130.

⁶⁵ Lietuvos generalgubernatoriaus A. Rimskio-Korsakovo 1813 05 15 raštas imperatoriui Aleksandrui I, LVIA, f. 378, BS, 1813, b. 114, l. 15; Сироткин В. Г., Судьба французских солдат..., p. 130.

⁶⁶ Военно-пленные Великой армии..., p. 33–34.

⁶⁷ Рапорт М. Н. Кутузова Александру I, Кутузов М. Н., Сборник документов..., p. 560.

⁶⁸ Rusų karininkų atsiminimuose akcentuojamas Didžiosios Armijos karių noras pasiduoti į nelaisvę. Нескорое возвращение на родину, Из истории отступления Великой Армии и судеб пленных (по воспоминаниям участников и очевидцев), <http://www.museum.ru/1812/library/Gutina1/index.html>

⁶⁹ Generolo leitenanto Piotro Konovnicino 1812 12 26 raštas Lietuvos generalgubernatoriui A. Rimskiui-Korsakovui, LVIA, f. 378, BS, 1812, b. 114, l. 2.

po mėnesio, kai vasario 3 d. buvo išsiųsta pirmą grupę, sudaryta iš 6 karininkų ir 2 eilinių. Karininkai, daugiausia vokiečių žemių atstovai, ir kapitonas prancūzas gavo kailinius, liemenes, kelnes, marškinius, batus ir po 50 rublių, o eiliniai (Napoleono gvardijos grenadieriai) – tik kailinius ir po 15 rublių⁷⁰. Nuo šio mėnesio, sprendžiant iš Vilniaus karinio komendanto Hoveno sudarytų sąrašų, prasidėjo organizuotas ir nuolatinis jų siuntimas, tiesa, itin negausiais būreliais – po kelias dešimtis karininkų ir eilinių, iš viso 72⁷¹.

Po Prūsijos belaisvių, kurie pavasarį mažomis grupėmis keliavo iš Vilniaus į Rygą, rudenį laisvę gavo bavarai ir belaisviai iš kitų Vokietijos miestų ir žemių (Saksonijos, Viurtembergo, Reino sąjungos), kurios tapo Rusijos imperijos sąjungininkėmis. Rusijos valdžia Prūsijos belaisviams rodė išskirtinį dėmesį: ne tik skyrė didesnes pinigines išmokas (dienai karininkams 2 rublius, o eiliniams 15 kapeikų), bet ir nurodė užtikrinti, kad vietos gyventojai su jais gerai elgtųsi⁷². Kartu su Prūsijos belaisviais į namus keliavo ispanai ir portugalai (1 karininkas ir 67 eiliniai), tačiau dažniausiai jų maršrutas driekėsi į Memelį, kartais – į Sankt Peterburgą, perdavus „Ispanijos pasiuntinio žinion“⁷³. Tačiau kitų vokiečių žemių atstovų, kaip antai, dalies badeniečių, laukė kitoks likimas – jie buvo išsiųsti į Rusijos gilumą – Tambovo miestą⁷⁴.

Tarp belaisvių Rusijos valdžios išskirtinio dėmesio sulaukė gydytojai,

⁷⁰ Vilniaus komendanto pulkininko Hoveno 1813 02–03 raštai A. Rimskiui-Korsakovui, ten pat, b. 114, l. 3–4.

⁷¹ Vasario 3 d. – 6 karininkai, pėstininkų, kavalerijos ir artilerijos pulkų kapitonai ir poručikai, ir 2 eiliniai, taip pat 2 imperatoriaus gvardijos grenadieriai Pjeras Trenas ir Žiulis Velas (Louis Vel), 14 d. – 4 karininkai, 19 d. – 5 karininkai ir vachmistras, 22 d. – 4 poručikai, 24 d. – 2 poručikai, seržantas, būgnininkas, eilinis, paštininkas. Kovo mėn. išsiunčiamų belaisvių gerokai sumažėjo ir jie buvo skaičiuojami dešimtėmis – 33 karininkai ir poručikai, 9 eiliniai. Vėliau – 20 karininkų ir 9 eiliniai. Vilniaus komendanto pulkininko Hoveno 1813 02–03 raštai A. Rimskiui-Korsakovui, ten pat, b. 114, l. 3–4, 12; Vilniaus komendanto pulkininko Hoveno raštas, ten pat, b. 109, l. 36; *Военно-пленные Великой армии...*, p. 28.

⁷² Ten pat, p. 33; Apie belaisvius bavarus ir kitus..., *LVIA*, f. 378, BS, 1813, l. 217–218, 228–284; Policijos ministerijos 1813 04 25 raštas, ten pat, l. 71; Mikaberidze A., Napoleon's Lost Legions. The Grande Armée Prisoners of War in Russia, *Napoleonica. La Revue*, 3/2014 (n° 21), p. 35–44.

⁷³ Vilniaus komendanto pulkininko Hoveno raštas, *LVIA*, f. 378, BS, 1813, b. 109, l. 36; Išsiųstų belaisvių skaičius – 200, iš Gardino gubernijos – 27. Ispanų belaisvių vardinis sąrašas, ten pat, b. 2, l. 3–4; Gardino komendanto Klenovskio raštas, ten pat, l. 25; Кудринский А., *Отечественная война...*, p. 145.

⁷⁴ Frankas J., *Atsiminimai apie Vilnių...*, p. 415–416.

tačiau tik balandžio pradžioje Vilniaus generalgubernatorių pasiekė Policijos ministerijos nurodymas, suteikiantis gubernijoje esantiems gydytojams galimybę tarnauti Rusijos kariuomenėje arba įsidarbinti ligoninėse ir gauti tarnybinį atlyginimą⁷⁵. Vien Kaune sausio pabaigoje tarp belaisvių buvo 36 gydytojai⁷⁶. Dalis nutarė pasinaudoti šia galimybe, Bertranas išvyko į Moldaviją stebėti maro epidemijos, savojetis Dezeksas, Vestfalijos daliniuose tarnavęs gydytojas Vželkas iš Bohemijos patraukė į Žitomirą, o tirolietis Haleris ir italų gvardijos gydytojas Strambijus Vilniaus universiteto profesoriaus Jozefo Franko dėka sugebėjo išvykti iš Rusijos⁷⁷.

Tolesnis belaisvių, įskaitant ir civilius, likimas priklausė nuo įvairių, kartais visiškai atsitiktinių, aplinkybių. Pirmiausia, kaip jau buvo minėta, aukšto rango karininkai – pulkininkai ir generolai – nelaisvėje nebuvo labai varžomi, be to, jie galėjo tikėtis greitai būti išlaisvinti, ypač kai rasdavo užtarėjų, turinčių ryšių su Rusijos imperatoriaus dvaru. Paprastai iš Vilniaus jie buvo siunčiami į Sankt Peterburgą. Žemesnio laipsnio karininkai galėjo išvengti tremties į Rusiją, jei tik taip pat susirasdavo įtakingų užtarėjų. Pasisekė kirasyrų kapitoniui Desenui Marsanui, kurio išlaisvinimu rūpinosi imperatorienė Marija Fiodorova ir kunigaikštis Konstantinas. Pastarasis laiške Rimskiui-Korsakovui pabrėžė, kad šis karininkas „ypač žymios pavardės, yra Prancūzijos pasiuntinio Berlyno rūmuose sūnus“⁷⁸. Lenkų karininką Stanislovą Šumskį nuo išsiuntimo išgelbėjo ne tiek simuliuojama liga ar kyšiai Vilniaus gubernijos valdininkams, kiek Tomo Vavžeckio (1754–1816) ryšiai su Aleksandru I⁷⁹. Tačiau Vilniaus vyskupo Jeronimo Stroinovskio pastangos pagelbėti belaisviui kunigui ir vienuoliui Bonaventūrai Ramnanui (prašė palikti bernardinų vienuolyne Vilniuje) buvo bevaisės – gubernatorius Rimskis-Korsakovas nepatenkino prašymo, motyvuodamas tuo, kad dvasininkas yra įrašytas į belaisvių sąrašus ir privalo būti išsiųstas į nurodytą vietą⁸⁰.

⁷⁵ Policijos ministerijos raštai, LVIA, f. 378, BS, 1813, b. 109, l. 50–51.

⁷⁶ *Военно-пленные Великой армии...*, p. 28.

⁷⁷ Frankas J., *Atsiminimai apie Vilnių...*, p. 418.

⁷⁸ Kunigaikščio Konstantino 1813 02 01 raštas Vilniaus generalgubernatoriui A. Rimskiui-Korsakovui, LVIA, f. 378, BS, 1813, b. 53, l. 12.

⁷⁹ Szumski S., *W walkach i więzieniach...*, p. 56–57.

⁸⁰ Vyskupo J. Stroinovskio 1813 m. prašymas Vilniaus generalgubernatoriui A. Rimskiui-Korsakovui, LVIA, f. 378, BS, 1813, b. 32, l. 16; Vilniaus generalgubernatoriaus A. Rimskio-Korsakovo raštas, ten pat, l. 17.

Nerandantys būdų oficialiai gauti palankų sprendimą rizikuodavo – bandydavo atgauti laisvę bėgdami, dažniausiai karininkai, tačiau tai netapo masiniu reiškiniu. Vienas iš tokių buvo brigados generolas Denis Seronas (Denis Étienne Seron, 1775–1812?), kurio Vilniuje pasigedo vietos valdžia⁸¹. Tačiau vėliau jo pavardę randame sąrašė asmenų, siunčiamų į Minską⁸². Dažniausiai ryždavosi bėgti į Rusijos gilumą tremiami belaisviai, pakeliui iš Vilniaus į Minską, kai jų būrius lydėdavo nedidelė sargyba. Tik kai kuriems pavyko kirsti Rusijos sieną, o sulaikyti buvo siunčiami į paskirties vietas arba teisiami⁸³.

1813 m. belaisviams buvo suteikta galimybė gauti Rusijos imperijos pavaldinio statusą (rus. „podanstvo“), davus laikinąją ar amžiną priesaiką, tačiau Vilniaus gubernija buvo įtraukta į sąrašą teritorijų, kurioms ši taisyklė nebuvo taikoma⁸⁴. Taigi Vilniaus gubernijoje pasilikti belaisviai neturėjo daug galimybių, tačiau kai kurie įsigudrindavo susitarti su vietos administracija. Jozefas Grilis, Prancūzijos pilietis, likęs Kaune, gyveno iš sodininko pagalbininko darbo, kol vienas darbdavių, advokatas Jagintovičius, sugalvojo jį įbaudžiovinti. Išvengti įbaudžiavinimo procedūros padėjo aktyvios žmonos Teklės pastangos Vilniaus gubernijos aukščiausios valdžios valdininkų kabinetuose. Vilniaus generalgubernatorius Rimskis-Korsakovas šią problemą išsprendė taip: nusikaltusius valdininkus, kurie talkino advokatui, nurodė nubausti, o Griliui buvo pasiūlytos dvi išeitys – priimti Rusijos pilietybę, „įsirašant į atitinkamą žmonių klasę“, arba grįžti į savo tėvynę⁸⁵. Reikia manyti, kad Grilis pasinaudojo suteikta galimybe išvykti.

Per keturis mėnesius nuo kovo iki liepos 2 d. vien tik iš Vilniaus rusų valdininkai išsiuntė apie 1,5 tūkst. belaisvių. Tačiau statistika liudija, kad, liepos 2 d. duomenimis, Vilniuje buvo 2384 belaisviai (2 generolai, 561 karininkas ir 1942 eiliniai)⁸⁶, t. y. vos 323 belaisviais mažiau nei kovo pa-

⁸¹ Rusų pareigūnai nurodė šiuos bėglio požymius: „vidutinio ūgio, per 40 metų, pilno veido, liūdno išvaizdos, dažnai būna girtas, su pilka uniforma, generolo antpečiais ir ordinu“. Byla apie prancūzų generolo Serono pabėgimą, ten pat, b. 150, l. 2.

⁸² Belaisvių duomenys, ten pat, b. 333, l. 37.

⁸³ Pabėgusių belaisvių sąrašas, ten pat, b. 196, l. 4–5.

⁸⁴ Самович А. Л., *Военнопленные наполеоновских войн в западных губерниях...*, p. 48.

⁸⁵ A. Rimskio-Korsakovo raštas Vilniaus gubernijos valdybai, LVIA, f. 381, ap. 24, b. 5557, l. 1–2.

⁸⁶ Belaisvių duomenys, ten pat, f. 378, BS, 1813, b. 33, l. 437.

baigoje. Netgi spalio mėn., rusų valdžios pareigūnų korespondencijos duomenimis, Vilniuje belaisvių vis dėlto buvo likę nemažai⁸⁷. Šią situaciją galima aiškinti tuo, kad į Vilnių, kaip tarpinį persiuntimo punktą, vykdavo ir belaisviai iš Gardino gubernijos⁸⁸.

BAIGIAMOSIOS IŠVADOS

Rusijos valdžios sprendimus dėl Didžiosios Armijos 25 tūkst. belaisvių likimo Vilniaus gubernijoje lėmė keletas išskirtinių aplinkybių. Pirma, dauguma Didžiosios Armijos karininkų ir eilinių į nelaisvę pateko Vilniuje ir Kaune, nes per šiuos miestus traukėsi pagrindinės pajėgos, o dauguma belaisvių, išsekusių po ilgo ir varginančio žygio iš Rusijos, balansavo ties gyvybės ir mirties riba. Antra, dėl nepalankių žiemos orų, ligų epidemijos protrūkio, rusų karinės ir civilinės valdžios ribotų galimybių užtikrinti elementarias gyvenimo sąlygas mirė ne mažiau kaip trečdalis visų patekusiųjų į nelaisvę. Trečia, Rusijos valdžios sprendimą Vilniaus gubernijoje nepalikti Didžiosios Armijos belaisvių lėmė du pagrindiniai motyvai: pirmas, politinis, – Lietuvos gyventojai karo metu demonstravo akivaizdų palankumą Prancūzijai, todėl belaisviai tikėjosi visokeriopo palaikymo, bet tai galėjo destabilizuoti situaciją krašte, juolab kad karo veiksmai persikėlė už Rusijos imperijos ribų; antras, labiau praktinis, – Vilniaus gubernija – ilgo pasienio teritorija, o tai skatino belaisvius bandyti būtent čia išsilaisvinti, todėl būtų sunku juos išlaikyti ir kontroliuoti. Dėl Rusijos valdžios biurokratinių procedūrų ir menkų finansinių galimybių belaisvių, kurių buvo labai daug, išsiuntimas į šalies gilumą ir išlaisvinimas užsitęsė iki 1813 m. pabaigos.

Įteikta 2016 m. rugsėjo 29 d.

⁸⁷ Viazmitinovo 1813 10 05 raštas Lietuvos generalgubernatoriui A. Rimskiui-Korsakovui, *LVIA*, f. 378, BS, 1813, b. 109, l. 184.

⁸⁸ Gardino komendanto pulkininko Klenovskio 1813 04 raštai Lietuvos generalgubernatoriui A. Rimskiui-Korsakovui, ten pat, b. 33, l. 78.

LES PRISONNIERS DE LA GRANDE ARMÉE DANS LE GOUVERNEMENT DE VILNIUS EN 1812-1813.

Prof. dr. Virgilijus PUGAČIAUSKAS

Académie Militaire Lituanienne du Général Jonas Žemaitis

Les décisions des autorités de l'Empire russe sur le sort des 25 000 prisonniers de la Grande Armée dans le gouvernement de Vilnius ont été déterminées par quelques circonstances exceptionnelles. Premièrement, la majorité des officiers et des soldats de la Grande Armée ont été faits prisonniers à Vilnius et Kaunas car les principales forces ont battu en retraite via ces villes, et la majorité des prisonniers, épuisés par une marche longue et épuisante depuis la Russie, étaient entre la vie et la mort. Deuxièmement, en raison d'un temps hivernal défavorable, d'une flambée d'épidémies et des possibilités limitées des autorités militaires et civiles russes à assurer des conditions de vie élémentaires, au moins le tiers des prisonniers sont morts. Troisièmement, la décision des autorités russes de ne pas laisser dans le gouvernement de Vilnius les prisonniers de la Grande armée a été déterminée par deux motivations principales : la première, politique, était que la population lituanienne avait montré pendant la guerre un soutien manifeste à la France et les prisonniers pouvaient donc espérer un soutien ce qui pouvait déstabiliser la situation dans la région, d'autant plus que les actions militaires s'étaient déplacées hors des frontières de l'Empire russe ; la deuxième motivation, plus pratique, est que le gouvernement de Vilnius était un long territoire frontalier et cela incitait les prisonniers à essayer de s'échapper notamment ici, il aurait donc été difficile de les retenir et les contrôler. En raison des procédures bureaucratiques des autorités russes et les faibles possibilités financières, l'envoi à l'intérieur du pays des prisonniers qui étaient très nombreux et leur libération ont traîné jusqu'à fin 1813.

Des groupes de prisonniers, accompagnés de gardiens, sont partis de Vilnius pour Minsk, Moscou, Tver, Vologda, Riga, Daugavpils, Mitau, Memel (Klaipėda), Saint-Pétersbourg. Les officiers et les soldats des uni-

tés du duché de Varsovie ont été envoyés en Sibérie et dans le Caucase. La plus grande partie (environ 2 000) des prisonniers de la Grande Armée a été envoyée des gouvernements lituaniens pour construire la forteresse de Daugavpils. Après les prisonniers prussiens qui, au printemps, étaient partis de Vilnius en petits groupes à Riga, les Bavaois et les prisonniers d'autres villes et terres allemandes (union de la Saxe, du Wurtemberg et du Rhin), devenues alliées de l'Empire russe, ont été libérés à l'automne. Les Espagnols et les Portugais (un officier et 67 simples soldats) sont rentrés chez eux en même temps que les prisonniers prussiens, mais le plus souvent leur itinéraire passait par Memel, parfois Saint-Pétersbourg, en les transmettant sous « la responsabilité de l'envoyé espagnol ». Toutefois, les représentants des autres terres allemandes, comme par exemple une partie des Badenois, ont eu un autre destin : ils ont été envoyés à l'intérieur de la Russie, dans la ville de Tambov. Les officiers de haut rang (colonels et généraux) n'étaient pas très restreints en captivité, et, par ailleurs, ils pouvaient espérer être rapidement libérés, surtout lorsqu'ils trouvaient des protecteurs qui avaient des liens avec la cour du tsar de Russie. Ils ont été le plus souvent envoyés de Vilnius à Saint-Pétersbourg.

PRISONERS OF GRAND ARMY IN VILNIUS GOVERNORATE IN 1812-1813

Prof. Dr. Virgilijus PUGAČIAUSKAS

The General Jonas Žemaitis Military Academy of Lithuania

Decisions of the Government of the Russian Empire regarding the fate of 25000 prisoners of the Grand Army in Vilnius governorate were caused by some exceptional circumstances. First, most of the officers and soldiers of the Grand Army were captured in Vilnius and Kaunas as the main forces were retreating through these cities, and most of the prisoners exhausted after a long and tiring march from Russia balanced on the threshold between life and death. Second, due to unfavourable winter weather, disease outbreaks, limited possibilities of Russian military and civilian authorities to ensure elementary living conditions, at least one third of all those captured died. Third, the decision of the Russian authorities to remove the prisoners of the Grand Army from Vilnius governorate was caused by two main reasons: first, by the political reason; during the war the Lithuanian population showed obvious favour to France, so the prisoners hoped for support of all kinds, but this could destabilize the situation in the country, especially since the military actions moved outside the Russian Empire; second, by a more practical reason; Vilnius governorate was a long border area, and this encouraged the captives to try to escape from here, in particular, therefore it would be difficult to maintain and control the captives there. Due to bureaucratic procedures and poor financial possibilities of the Russian authorities, the transfer of captives, the number of which was very large, to the depth of the country and their release lasted until the end of 1813.

Groups of prisoners accompanied by supervisors travelled from Vilnius to Minsk, Moscow, Tver, Vologda, Riga, Daugavpils, Jelgava, Memel (Klaipeda), and St. Petersburg. Officers and soldiers of the units of the Duchy of Warsaw were moved to Siberia and the Caucasus. Most prisoners of the Grand Army (about 2000) were transferred from Lithuanian

provinces to the construction of the Daugavpils fortress. After the release of the Prussian captives, who travelled in small groups from Vilnius to Riga in the spring, Bavarians and prisoners from other German cities and lands (Saxony, Baden-Württemberg, Rhineland unions) that became allies of the Russian Empire, were also released in the autumn. Spanish and Portuguese (1 army officer and 67 soldiers) travelled home together with the Prussian captives; however, in most cases their route stretched to Memel, sometimes – to St. Petersburg, after transfer to the Spanish envoy. However, another fate awaited the representatives of other German lands, such as some Baden citizens – they were transferred to the depths of Russia – Tambov City. The life of high-ranking officers, colonels and generals in captivity was not restricted very much, in addition, they could expect to be released soon, especially those who found patrons who had relations with the house of the Russian Emperor. Usually they were sent from Vilnius to St. Petersburg.